

ОСНОВНІ НЕДОЛІКИ РИНКОВОГО МЕХАНІЗМУ І СПОСОБИ ЇХ УСУНЕННЯ ПРИ ФОРМУВАННІ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА НА ІННОВАЦІЙНІЙ ОСНОВІ

В. О. Олійник

Питаннями дослідження впливу процесу інтенсифікації на розвиток сільськогосподарського виробництва опікувалася когорта вчених економістів-аграрників України: І. Й. Дорош, Ф. М. Зінов'єв, І. І. Лукінов, В. П. Мертенс, О. М. Онищенко, Й. С. Пасхавер, О. О. Сторожук. Нині розвитку аграрного сектора на умовах інтенсифікації присвячені наукові праці П. І. Гайдуцького, С. О. Буткевич, М. І. Кісіля, Г. М. Підлесецького та ін.

Метою статті є виявлення недоліків ринкового механізму й визначення шляхи їх усунення при формуванні економічного механізму інтенсифікації сільськогосподарського виробництва на інноваційній основі.

Щоб вирішити це питання, було поставлено такі завдання: окреслити основні складові економічного та ринкового механізму інтенсифікації сільськогосподарського виробництва на інноваційній основі, виявити їх взаємозв'язок, основні недоліки ринкового механізму й запропонувати способи їх усунення при формуванні економічного механізму інтенсифікації.

Щоб здійснити послідовну інтенсифікацію сільськогосподарського виробництва на інноваційній основі, необхідно сформувати відповідний економічний механізм. За визначенням академіка І. І. Лукінова, економічний механізм є досить складною сукупністю регуляторів, за допомогою яких реалізуються складові загальнодержавної та ринкової політики – монетарної, валютної, цінової, фінансової, банківсько-кредитної, платіжної, податкової, митної, страхової тощо [1, с. 178]. Складовою частиною економічного механізму є ринковий механізм, який найчастіше розуміють як ме-

ханізм взаємозв'язку та взаємодії трьох основних елементів ринку: пропозиції, попиту, ціни [2, с. 48].

У самому спрощеному вигляді економічний механізм функціонування аграрних підприємств може бути представлений, як взаємозв'язок ринкової ціни, доходів сільськогосподарських товаровиробників, обсягів продажу продукції, ресурсного потенціалу, обсягів виробництва продукції, рівня інтенсивності виробництва.

Формування економічного механізму інтенсифікації сільськогосподарського виробництва на інноваційній основі повинно базуватися на виявленні та нейтралізації недоліків або провалів ринкового механізму господарювання та активізації тих елементів, які стимулюють саме інноваційний розвиток.

Один із головних недоліків ринкового механізму для аграрного сектора полягає у тому, що цінова еластичність попиту на сільськогосподарську продукцію є низькою, як правило, нижчою за цінову еластичність пропозиції.

Значне збільшення обсягів виробництва певного виду продукції обумовлене сприятливою кон'юнктурою ринку в попередньому періоді, може призвести в наступному періоді до перевищення пропозиції над попитом, до погіршення кон'юнктури ринку і, як наслідок, до уповільнення темпів розвитку, а можливо і до зниження інтенсивності виробництва на певному етапі.

Отже, ринковий механізм у досліджуваній період не сприяв підвищенню стабільності розвитку зернового виробництва і послідовному підвищенню його інтенсивності в сіль-

ськогосподарських підприємствах Харківської області. Для з'ясування рівня випадковості чи закономірності негативного впливу ринкового механізму на тенденції інтенсифікації сільськогосподарського виробництва і з метою обґрунтування пропозицій, спрямованих на усунення недоліків було здійснено математичне моделювання відтворювального процесу. За даними сільськогосподарських підприємств Харківської області було встановлено чотири моделі виробничих витрат у розрахунку на 1 га зернових (один із основних показників рівня інтенсивності зернового виробництва). Встановлено, що вони зростають стрибкоподібно. Стрімке зростання виробничих витрат на одиницю посівної площі спостерігалось у 2001, 2004, 2007, 2008 та 2011 рр. Водночас у 2003 та 2009 рр. виробничі витрати в розрахунку на 1 га навіть зменшилися. Зауважимо, що в роки стрімкого зростання виробничих витрат відбувалося значне підвищення урожайності зернових, а в роки зменшення виробничих витрат, навпаки, зниження урожайності, що є цілком закономірним. Крім того, значному підвищенню рівня інтенсивності зернового виробництва в зазначені роки передувало суттєве зростання цін на зерно в попередні роки, і, навпаки, зниженню рівня інтенсивності виробництва у 2003 та 2009 рр. передувало значне зниження цін на зерно у 2002 та 2008 рр. відповідно. Такі зміни віддзеркалюють взаємодію ринкового механізму і відтворювального процесу в сільському господарстві на прикладі зернового виробництва. Зокрема, було встановлено залежність зміни інтенсивності зернового виробництва від зміни цін у попередньому році (необхідність врахування річного лагу зумовлена тим, що тривалість виробничого циклу у зерновому виробництві триває близько року, а тому сільгосптоваровиробники можуть зреагувати на зміну кон'юнктури ринку лише через рік); залежність зміни валового збору від зміни інтенсивності виробництва; залежність зміни обсягів реалізації зерна від зміни валового збору, а також залежність зміни цін реалізації зерна від зміни обсягів його продажу.

Оригінальність такого підходу полягає у тому, що чотири регресійні моделі віддзерка-

люють усі стадії відтворювального процесу у тісній взаємодії з ринковим механізмом.

Залежність зміни інтенсивності зернового виробництва від зміни цін у попередньому році у сільськогосподарських підприємствах Харківської області упродовж 2000–2011 рр. характеризується такою функцією:

$$Y = -0,2204 + 1,8165X - 0,4687X^2, \quad (1)$$

де Y – ланцюговий індекс зміни виробничих витрат на 1 га зернових культур (ланцюгові індекси за 2001–2011 рр.);

X – ланцюговий індекс зміни цін на зерно за попередній рік (ланцюгові індекси за 2000–2010 рр.).

Коефіцієнт детермінації для даної функції становить 0,9357, що свідчить про тісний зв'язок між факторною та результативною ознакою.

Залежність зміни валового збору від зміни інтенсивності виробництва характеризує така функція:

$$Y = -7,2768 + 11,728X - 3,7128X^2, \quad (2)$$

де Y – ланцюговий індекс зміни валового збору зернових (ланцюгові індекси за 2001–2011 рр.);

X – ланцюговий індекс зміни виробничих витрат на 1 га зернових культур (ланцюгові індекси за 2001–2011 рр.).

Коефіцієнт детермінації для даної функції становить 0,7277, що свідчить про тісний зв'язок між факторною та результативною ознакою.

Необхідно звернути увагу на ту обставину, що наведена функція підтверджує дію закону спадної віддачі у зерновому виробництві: збільшення виробничих витрат супроводжується нарощуванням обсягів виробництва зерна, але темпи приросту останнього уповільнюються.

Залежність зміни обсягів реалізації зерна від зміни валового збору характеризує така функція:

$$Y = -0,2686 + 1,7306X - 0,3185X^2, \quad (3)$$

де Y – ланцюговий індекс зміни обсягів реалізації зерна (ланцюгові індекси за 2001–2011 рр.);

X – ланцюговий індекс зміни валового збору зернових (ланцюгові індекси за 2001–2011 рр.).

Коефіцієнт детермінації для даної функції становить 0,8859, що свідчить про тісний зв'язок між факторною та результативною ознакою.

Залежність зміни цін реалізації зерна від зміни обсягів його продажу:

$$Y = 2,2280 - 1,5055X + 0,4268X^2, \quad (4)$$

де Y – ланцюговий індекс зміни середніх цін реалізації зерна (ланцюгові індекси за 2001–2011 рр.);

X – ланцюговий індекс зміни обсягів реалізації зерна (ланцюгові індекси за 2001–2011 рр.).

Коефіцієнт детермінації для даної функції становить 0,6505, що свідчить про тісний зв'язок між факторною та результативною ознакою.

Таким чином, наведені математичні моделі взаємопов'язані між собою: факторною ознакою кожної наступної моделі є результативна ознака попередньої моделі. А разом вони відображають тенденції розвитку відтворювального процесу у зерновому виробництві сільськогосподарських підприємств Харківської області.

За умови збереження виявлених тенденцій розвитку зернового виробництва в сільськогосподарських підприємствах Харківської області, інтенсивність виробництва у галузі та обсяги реалізації зерна будуть зростати з року в рік у прогнозованому (до 2022 р.) періоді. Валовий збір зерна та ціни на нього при загальній тенденції до зростання в окремі роки можуть і знижуватися. Варіація всіх досліджуваних показників посилиться. Це свідчить про те, що ринковий механізм не може забезпечити стабілізації розвитку галузі, у тому числі й інтенсивності виробництва, що може негативно відбиватися на процесах інтенсифікації. Подолання такої ситуації можливе лише

за умови свідомого регулюючого втручання держави у відтворювальні процеси. Найбільш прийнятною ланкою відтворювального процесу для здійснення регулюючого впливу держави є етап формування ринкових цін на зерно при сформованій пропозиції або етап формування попиту на сільськогосподарську продукцію. Змінювати ринкові ціни на зерно держава може перш за все за рахунок здійснення фінансових і товарних інтервенцій. У разі перевищення пропозиції над попитом необхідно викупити частину зерна на внутрішньому ринку, у зворотній ситуації, навпаки, продати з резервного фонду.

Найбільш суттєве перевищення пропозиції над попитом на внутрішньому зерновому ринку України відбулося у 2002 р., унаслідок чого середня ціна за 1 т збіжжя знизилася з 365,30 грн до 295,7 грн, або на 19,1 % в порівнянні з попереднім роком. Якби держава через уповноважені установи викупила в цьому році частину зерна по ціні 310,50 грн/т, то це б, з одного боку, сприяло зменшенню рівня падіння цін на зерно (на 15 % замість 19,1 фактично), а з другого – дозволило б створити інтервенційний фонд зерна. Протилежна ситуація виникла у 2003 р. попит перевищив пропозицію зерна, унаслідок цього ціна на нього зросла до 547,6 грн/т або на 85,2 %. Якби уповноважені державою юридичні особи здійснили товарну інтервенцію зерна за ціною 517,47 грн/т, то це б дозволило знизити рівень зростання цін на зерно, а відповідно і знизити ціновий тиск на ринок хліба та хлібопродуктів.

Реалізація лише цих двох наведених заходів певною мірою вплинула б на формування взаємозв'язків у відтворювальному процесі зернового виробництва у 2000–2011 рр. Тоді залежність зміни цін реалізації зерна від зміни обсягів його продажу на відміну від формули 4 набула б такого вигляду:

$$Y = 2,1239 - 1,3418X + 0,3715X^2, \quad (5)$$

де Y – ланцюговий індекс зміни середніх цін реалізації зерна (ланцюгові індекси за 2001–2011 рр.);

X – ланцюговий індекс зміни обсягів реалізації зерна (ланцюгові індекси за 2001–2011 рр.).

Коефіцієнт детермінації для даної функції становить 0,6392, що свідчить про тісний зв'язок між факторною та результативною ознакою.

Залежність зміни інтенсивності зернового виробництва від зміни цін у попередньому році на відміну від функції 1 характеризувала б така:

$$Y = -0,0407 + 1,4812X - 0,3276X^2, \quad (6)$$

де Y – ланцюговий індекс зміни виробничих витрат на 1 га зернових культур (ланцюгові індекси за 2001–2011 рр.);

X – ланцюговий індекс зміни цін на зерно за попередній рік (ланцюгові індекси за 2000–2010 рр.).

Коефіцієнт детермінації для даної функції становить 0,9279, що свідчить про тісний зв'язок між факторною та результативною ознакою.

Такі коригувальні дії держави сприяли б тому, що в подальшому ринковий механізм здійснював стабілізуючий вплив на розвиток відтворювального процесу у галузі.

Тенденції розвитку інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки свідчать про те, що сільське господарство є далеко не найбільш привабливою сферою економічної діяльності. А це знову дає підстави стверджувати, що ринковий механізм автоматично не

формує високу інвестиційну привабливість життєво важливих напрямів економічної діяльності. Вирішити цю проблему можливо лише завдяки регулюючому впливу держави.

Держава повинна формувати сприятливий інвестиційний клімат і підтримувати політичну й економічну стабільність, підтримувати стабільність національної валюти, вдосконалювати нормативно-правову базу інвестування, запроваджувати сприятливу податкову політику, забезпечувати підтримку страхового захисту інвестиційних ризиків, особливо коли мова йде про впровадження інноваційних проєктів тощо.

Отже, поєднання ринкової механізми з певною системою важелів і регуляторів економічного розвитку, які запроваджують держава і суб'єкти підприємницької діяльності, дозволяє створити такий економічний механізм функціонування сільськогосподарських підприємств, який буде сприяти найбільш швидкому розвитку інтенсифікації сільськогосподарського виробництва на інноваційній основі. Критерієм досконалості такого економічного механізму можуть бути саме результативні показники інтенсифікації виробництва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лукінов І. І. Економічні трансформації (наприкінці ХХ сторіччя) / І. І. Лукінов. – К. : ІАЕ УААН, 1997. – 456 с.
2. Зиновьев Ф. В. Механизмы хозяйствования (терминологический аппарат) / Ф. В. Зиновьев. – Симферополь : Таврия, 2001. – 257 с.

УДК [338.48:332.14]:(502+330.322)

РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНА ПРИВАБЛИВІСТЬ РЕГІОНУ: ЕКОЛОГІЧНИЙ ТА ІНВЕСТИЦІЙНИЙ АСПЕКТИ

Г. П. Скляр, доктор економічних наук; Н. М. Карпенко

Важливою умовою розвитку туристичного бізнесу є забезпечення екологічної та інвес-

тиційної складової партнерських відносин у вказаній сфері господарства. Результати роз-